

УДК [141.7:316.444]:004

DOI: <https://doi.org/10.21564/2663-5704.61.304563>

Коваленко Інна Ігорівна, кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії,
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна
e-mail: kinna087@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-3156-9254

Мелякова Юлія Василівна, кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна
e-mail: melyak770828@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-0200-1141

Кальницький Едуард Анатолійович, кандидат філософських наук,
доцент, доцент кафедри філософії
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна
e-mail: kalnitsky@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-1777-9992

ЦИФРОВИЙ НОМАДИЗМ ЯК НОВИЙ МОДУС ІДЕНТИЧНОСТІ: ДОСВІД ФІЛОСОФСЬКОГО ОСМИСЛЕННЯ

Стаття є спробою філософської рефлексії цифрового кочівництва як соціокультурного явища. Умови формування та специфіка цифрової ідентичності описано з урахуванням ризоморфного характеру мережевого суспільства. Представлено лінії реалізації ідентичності, що відбивають світоглядні настанови неономадів, підкреслюють процесуальний і технологічно залежний характер їхнього буття. Простір існування електронного кочівництва показано як антиномічний, що в умовах оточеності цифровими потоками суперечливо впливає на метафізику цифрового номада та репрезентацію його ідентичності.

Ключові слова: цифровий номадизм, мережеве суспільство, ризома, ідентичність, цифровий простір.

*Уся інформація світу – на кінчиках наших пальців.
Я на зв'язку – отже, я існую.*

Вступ. Сучасний світ є надзвичайно динамічним та інновативним. З. Бауман охарактеризував його як «плинну сучасність» (*liquid modernity*) [1],

уподібнену гідравлічній моделі з властивими їй хвилями турбулентності. На думку Ж. Дельоза та Ф. Гваттарі, сучасний світ схожий, радше, на газо-подібний хаос, де за відсутності стрижня «суб'єкт більше не може створювати дихотомії, проте долучається до вищої єдності амбівалентностей і наддетермінації» [2, с. 27/6].

Незалежно від метафоричних паралелей та парадигмальних рамок мінливістю сьогодні позначено не тільки картину світу, а й атрибутивність самого буття. Простір втрачає центр та структурованість, відмінність між вертикальною та горизонтальною рухливістю стає дедалі більш ілюзорною. У постійному русі перебуває й людина, яка, подібно до кочівника (номада), безупинно переміщається в ризомному просторі соціального. Заклики до постійного руху, удосконалення та розвитку перетворюють мобільність на самоцінність, а номадизм – на адекватний спосіб існування. Прояви номадизму різноманітні та можуть відбуватись у просторі та часі, у предметному та соціальному полях, бути актуальними та потенційними.

Поява смартфонів, портативних гаджетів та інтернету спричинила глибинні зміни у мисленні людини та її діях. Під впливом новітніх цифрових технологій природа особистості починає трансформуватись та набувати нових якостей. Освоюючи інформаційно-віртуальні світи, сучасний номад потрапляє в незвичні та суперечливі модуси буття, перетворюється на сукупність ідентичностей, чий кількісний набір є доволі варіативним. У зв'язку з цим у гуманітарних дисциплінах вельми актуальним стає дослідження специфіки рухливої цифрової ідентичності як феномену мережевого інформаційно-комунікативного суспільства та цифрової культури загалом.

Аналіз останніх джерел та публікацій. Концепт «новий номадизм» належить відомому філософу та теоретику медіакомунікацій М. Маклюену [3]. На відміну від своїх стародавніх предків, нові номади збирають не дикі злаки та коріння, а інформацію. Згодом ідея нового номадизму перетворюється на одну з найвпливовіших концепцій постмодерністів – «номадологію»¹ Ж. Дельоза та Ф. Гваттарі [2; 4]. Для цих авторів номад – «воїн вільної думки», справжній герой постмодерністського мислення. Завдяки інформації, трансформованій у знання, він здатен розв'язати довічний конфлікт між державною владою та свободою особистості.

Ідея нового номадизму розробляється й у соціологічних концепціях («номади постмодерну» З. Баумана [5], «взаємозв'язаний номадизм» Р. Брайдотті [6]). Ж. Атталі вважає кочівників головними **акторами** суспільства споживання в умовах постійної підключеності до мережі. На думку дослідника, людина-номад має особливу місію – збагатити спадщину цивілізації

¹ Від латин. *nomas* – пастух, кочівник.

завдяки реалізації власної свободи та перетворенню свого життя на «витвір мистецтва» [7].

На межі XX–XXI ст. унаслідок появи та масового поширення мережі Інтернет, а також бурхливого розвитку цифрових технологій виникає феномен цифрового номадизму [8]. Перманентна мобільність та підключеність до мережі вважаються відправними пунктами у змінах в особистій та соціальній природі, цінностях та світосприйнятті сучасного цифрового номада.

Онтогенез цифрового номадизму розглядається як у межах науково-гуманітарного дискурсу, так і в просторі сучасного інформаційно-комунікативного суспільства. Як зазначає Р. Брайдотті, «існування поза стійкими межами – чи то турист, мандрівник, мігрант, експат (іноземний фахівець), фінансовий експерт із глобальних венчурних проєктів – це вже не метафори, а реальні соціальні стани» [9, с. 14]. Дослідники підкреслюють високу вмотивованість та вільнолюбство цифрових кочівників, а також їхні когнітивні здібності [10; 11].

Сьогодні тема цифрового кочівництва перебуває на стадії поглибленої концептуалізації [12; 13], що передбачає термінологічні уточнення. З урахуванням багатьох визначень запропоновано такий опис цифрових кочівників: «Цей термін позначає такий, що швидко формується, клас високомобільних професіоналів, чия праця не залежить від місця розташування. ... вони працюють під час подорожей на (напів)постійній основі та навпаки, формуючи новий мобільний образ життя» [14]. Водночас ідеться і про термінологічну плутанину у визначенні цифрового номадизму [15], коли немає відмінності між віддаленою працею, працею на дому та цифровим кочівництвом. У нашому дослідженні ми вважаємо за доцільне оперувати найпоширенішим поняттям – цифровий кочівник / електронний кочівник / неономад, маючи на увазі людей, які у фаховій діяльності, навчанні, творчості та дозвіллі не є прив'язаними до певного місця завдяки використанню новітніх цифрових технологій.

Цифровий номадизм є об'єктом міждисциплінарних досліджень з вельми розгалуженою *методологією*. Філософський підхід дозволяє описати цифрове кочівництво як новий соціокультурний феномен та один із головних трендів цифрового мережевого суспільства [3; 16–18], урахувати особливості онтології глобального мережевого суспільства як загального контексту формування та розвитку культури цифрових номадів (номадологія Ф. Гваттарі та Ж. Дельоза [4], концепція електронного номадизму Ж. Атталі [7] та цифрового кочівництва Ц. Макімото і Д. Меннерса [8]).

Деякі концепції, не будучи безпосередньо зв'язаними з ідеєю цифрового номадизму, дозволяють намітити шляхи вирішення проблем, пов'язаних із різноманітними сферами цієї нової соціальної практики (теорії мобільності та соціального капіталу Дж. Уррі [19], моделі влади, свободи і знання

М. Фуко [20], теорія ідентичності З. Баумана [18], теорія симулякрів Ж. Бодрієра [21]. Соціокультурний, історичний, аксіологічний та інші підходи спрямовані на вивчення загальнокультурного контексту виникнення та існування цифрового номадизму, виявлення його загальних і специфічних ознак, осмислення системи цінностей цифрових номадів. Культурно-семіотичний підхід дозволяє описати культуру нео-номадів як автономну семіосферу зі своїми знаковими системами, що використовуються для становлення та підтримання відповідної культурної ідентичності. Новий спосіб осмислення цифрової діяльності дає глибоке процесуальне розуміння світу. Філософія процесу віддає перевагу процесам та відношенням щодо зовнішніх міцних структур, становленню над буттям. Акцент на процесі та гнучкості переключється зі сприйняттям світу цифровими кочівниками.

Заснована на цифрових технологіях трансгранична ідентичність цифрових кочівників сприяє формуванню нових соціальних груп та «ламає» традиційні уявлення про соціальний порядок. *Метою статті* є філософське осмислення цифрового / електронного кочівництва як нового модусу ідентичності.

Виклад основного змісту.

Ризоматичний простір як джерело формування ідентичності сучасного номада

Ідентичність – багаторівнева система, утворена сукупністю соціальних відношень та ролей, а також патернів соціальної поведінки та самооцінки. Джерелами самоідентифікації виступають, як правило, національність, етнічна приналежність, соціальний клас, стать, сексуальність. Разом вони виконують передусім адаптивну функцію, даючи людині певне уявлення про її становище в соціокультурній спільноті. Зв'язуючи минуле з теперішнім, культурна ідентичність прагне зберігати цілісність та статичність, проте неминуче відчуває вплив дискурсивних змін, які, своєю чергою, стимулюють переформування людських поглядів, моделей поведінки та стилю діяльності [22; 23].

Постійні переміщення приваблюють кочівника передусім свободою в пересуванні, діяльності, самореалізації, спілкуванні. Ідеальною конструкцією, що дає номаду змогу вільно та у зручному для нього форматі переміщатися і реалізовувати свої потреби, є ризоматична мережа¹.

Концепт ризоми описує світ, у якому після «втрати стрижня» залишились тільки рештки систем та смислів. Як і фрагменти античних статуй, такі уламки безглуздо склеювати в гонитві за втраченою цілісністю. Ризома протиставлена кореневому розумінню простору з його структурністю та вертикальністю. Вона не має жодної осі, є відкритою, готовою для будь-якого демонтажу

¹ Ризома – поняття, запропоноване Ф. Дельюзом та Ф. Гваттарі для пояснення структурної моделі світобудови та тестів [2].

та модифікації, розриву та перевороту. Будь-яка точка ризоми може приєднуватись до іншої незалежно від способів кодування таких точок. При цьому ризома – не деструктуроване утворення. Її організація заснована на іншому типі єдності: будь-яка ризома «містить лінії сегментарності, відповідно до яких вона є стратифікованою, територизованою, організованою, означеною, атрибутованою» й водночас «лінії детериторизації, по яких вона безперервно вислизає» [2, с. 30/9]. На основі жорстких сегментарних ліній та бінарних опозицій усередині певних соціальних інститутів утворюються фіксовані та нормалізовані ідентичності. Лінії ж вислизання за допомогою множинності перетворюють ідентичності на процеси становлення. Суворо ризоматичними є лише лінії вислизання та процесуально ізоморфні щодо них розмиті множини / ідентичності. Такий світ нагадує пісочну мультиплікацію, якій властиві безперервність становлення, швидкість руйнування, а також інтерактивність – усе відбувається на очах у глядачів.

Освоювати ризому, що не має ні початку, ні кінця і є, по суті, «між-буття», можна, лише переміщаючись по ній, розсіюючись по поверхні площин, відношень та смислів. Як символ нового варіанта віртуального простору гетерогенності, множинності та рівноправ'я ризома протиставлена ригідному образу дерева, якому властива ієрархічність та бінарність. Якщо деревовидність кореня спадкоємна і підпорядкована традиції з її єдино можливим станом «бути», то ризома – це вільний союз, який припускає наявність нескінченно-го ряду кон'юнкцій (і те, й інше, і третє, і...), що позбавляє суб'єкта єдино даної ідентифікації [24]. Звідси й характерний для ризоми спосіб руху – номадичне миготіння, ковзання, що виникає (згасає) у будь-якій точці простору та, врешті, усуває з буття саме буття.

Ризома формує гладкий простір існування номада, на противагу кореневому рифленому простору ліній та кутів осілого. Рифлений простір утворюють дві пари елементів – вертикальний і горизонтальний, один з яких рухливий, а інший фіксований. Такий простір є неминуче обмеженим і має зовнішню (лицьову) та внутрішню (вिवірtnу) сторони. Гладкий простір утворюється сукупністю неоднорідних переплетень, у яких відсутні зовнішні та внутрішні сторони (як у грудки вовни або повсті). У рифленому просторі лінії підпорядковано точкам, у гладкому просторі точки підпорядковано траєкторіям руху. Рифлений простір заповнюється речами, тоді як гладкий простір містить події, наповнені інтенсивностями дотикових та звукових якостей. Жоден із цих просторів не існує абсолютно відокремлено; переплітаючись, вони переходять одне в одного.

У просторі кочівників не існує багаторівневої ідентичності, вона замінена множиною особистостей, які використовують тактику постійного переміщення. Сучасні номади відтворюють множинний, іноді суперечливий

набір зв'язків, на вершині яких знаходиться детериторизація¹ – каталізатор особливих відношень. Як зазначали Ж. Дельоз та Ф. Гваттарі, у кочівників немає історії; у них є лише географія [2]. У такій «геофілософській» характеристиці підкреслено, що неомад належить передусім множині та середовищу, у якому він може діяти. Детериторизація надає сучасному кочівнику свободу та здатність мислити поза визначеним державою та або місцевістю дискурсом, долати обмеженість та ідеологічні кордони. Як наслідок, особистий простір неокочівника не піддається стандартним засобам державного контролю, заснованим на фіксації певної етнічної, територіальної та іншої приналежності.

Зі згаданою вище концепцією Ж. Дельоза та Ф. Гваттарі схожа анархічна позиція П. Л. Вілкінса, який під псевдонімом Хаким Бей виступав за створення «тимчасової автономної зони» – майданчика опору, призначеного для епохи, коли держава є всюдисущою та могутньою, проте водночас рясніє тріщинами та порожнечами [25]. За Беєм, номадичний образ життя – це передусім образ мислення, що опирається системам контролю та територіальним обмеженням. Відповідно, тимчасова автономна зона виявляється як царина досвіду вільної, безпосередньої взаємодії поза структурами державної влади. Це територія екзистенціального переживання свободи волі, це простір, де особисті вимоги виражаються в умовах гегемонії панівної структури влади.

Прикладом соціального втілення ризомного простору є сучасні мегаполіси – простір мобільності, швидкої зміни ролей, статусів, місць проживання та праці. На думку З. Баумана, місто як локус проживання сучасних номадів містить три форми реалізації ризоми: «пожираючі місця» (місця споживання), «вивергаючі місця» («не-місця») та «порожні простори» [18, с. 98]. Місто як місце зустрічі незнайомих схоже на павука, «чий світ цілковито замкнений у павутині, яку він пряде с ситого себе, і єдине, на що можуть розраховувати незнайомці, зустрівшись один з одним, має бути зіткане з тонкої та невизначеної пряжі їхніх поглядів, слів та жестів» [18, с. 95]. Самі зустрічі являють собою події одноразового перетину, без гарантій повторення.

¹ Детериторизація – поняття номадології Ж. Дельоза та Ф. Гваттарі, запропоноване в рамках відмови від бінаризмів (глибина-поверхня, центр-периферія тощо) щодо просторових середовищ, атрибутивно позбавлених демаркаційних ліній та привілейованих «точок», а отже, принципово відкритих для ситуативно значущого виділення в них будь-яких топосів-«підпросторів». Топоси як множини просторових точок визначаються через лінію вислизання (детериторизацію), слідуючи якій вони суттєво змінюються, вступаючи у відношення з іншими. Ризоморфно організований простір демонструє як наявність ліній артикуляції територіальності, так і нові горизонти рухів детериторизації. Процедура детериторизації ґрунтується на принципах зв'язку та гетерогенності: будь-яка точка ризоми може і має бути зв'язана з будь-якою іншою. Відповідно до номадологічної парадигми, виділення у ризоморфних середовищах певних топосів обумовлене соціокультурними настановами суб'єкта, тоді як зворотна процедура (територизація) не є результатом суб'єктивного зусилля: множина не має ні суб'єкта, ні об'єкта – тільки детермінацію, величину та вимір.

«Пожираючі місця» утворені для найбільш безболісного проживання події зустрічі. У цьому просторі заохочується дія (а не взаємодія), оскільки міжособистісна комунікація перешкоджає індивідуальній діяльності не тільки щодо споживання товару, а й щодо проживання відчуття проведення часу. Сьогодні створення себе, своєї ідентичності завдяки споживанню є культурним обов'язком містянина. Життя споживання, зазначає З. Бауман, має бути життям швидкого навчання та швидкого забування [26]. Довговічність виявляється знеціненою. Дослідник ілюструє це на прикладі косметичної хірургії: люди можуть постійно «народжуватися заново» завдяки пластичності людського тіла. Ба більше, «головною визначною пам'яткою шопінгового життя є пропозиція множини починань та воскресінь (шансів «народитися заново»)» [26, с. 49]. Своєю чергою, М. Фуко уподібнює храми споживання човну – «місцю без місця, такому, що існує саме по собі, замкненому на себе самого й водночас відданому нескінченності моря» [27, с. 26]. Ризомний топос «пожираючих місць» позбавлений небезпек повсякденності, а безпечно ковзання по поверхні без початкового та кінцевого пунктів супроводжується яскравістю та різноманітністю пропонованих чуттєвих вражень. Отже, такі місця є «благопристойними та гарантовано безпечними... й пропонують те, чого не може надати жодна “реальна реальність” зовні: майже досконалу рівновагу між свободою та безпекою» [18, с. 99].

«Не-місця» – форма ризомного простору міста, куди допускаються «чужі», проте їхні соціально-індивідуальні риси зведено до мінімуму. У «не-місцях» можна існувати, тільки дотримуючись обов'язкових патернів поведінки. «Не-місце» – це простір, позбавлений символічного вираження ідентичності, ставлення до історії. Це станції метро, автостради, аеропорти. У таких просторах дозволено відчувати себе «як удома», проте заборонено поводитись «як удома».

«Порожні простори» – невидимі, вони являють собою місця, яким не приписано смисл [28]. Це неосвоєні місця, вони не нанесені на людську ментальну карту через їхній непримний або образливий для сприйняття вигляд. Проте «порожні простори» є необхідним елементом міської картографії, оскільки факт виключення їх зі свідомого сприйняття дозволяє іншим місцям виглядати наповненими смислом. Таким чином, постмодерністське розуміння соціального простору втілює нову топологію, спрямовану на рух кочівників, чия картина світу визначає гладкий ризомний простір.

Комунікація в ризомі як ацентрованої мережі нагадує номадичне блукання. Структурну топологію, отже, замінено мережевим потоком інтенсивностей: локальні імпульси-бажання виникають незалежно від центру й обчислюються в множинності загалом. Завдяки тому, що ризома має нелінійні та неієрархізовані зв'язки, що поширюються горизонтально, кочівники, маючи

рівні можливості, починають мислити і діяти подібним чином. У їхній взаємодії усуваються вертикальні ієрархії, що втілює одвічну ідею людства не тільки про вільний самовияв, а й про справедливість. Крім того, мережа як ризоматичне поле кочування суб'єктів постмодерну дає змогу фрагментувати соціальні взаємодії шляхом адаптації до індивідуальних умов людського побутування, допомагає здолати замкнутість, обмеженість простору і зробити горизонти комунікації відкритими.

Цифрова ідентичність: специфіка та лінії реалізації

Медійний поворот культури спричинив появу специфічних практик життєдіяльності, конструювання та сприйняття світу. Виник новий тип особистості – цифровий кочівник, неономад, який кочує в глобальних мережах та активно використовує новітні комунікативні технології. Цифровий простір сьогодні інтегрований майже в усі аспекти традиційного простору реального життя, що робить його дедалі менше схожим на додаткову або віртуальну реальність [29]. Як наслідок, реальний культурний простір як початкове джерело різноманітних культурних ідентичностей виявляється обмеженим у порівнянні з можливостями віртуального простору.

Новітні технології та світ нових медіа уособлює Всесвітня павутина (World Wide Web), що є мережею зі складною модульною конструкцією, утвореною нитями / лініями та вузлами / веб-серверами. Мережеві лінії та сервери переплетені між собою упрограмовані, цілеспрямовані та повторювані послідовності обмінів та взаємодій [30]

Всесвітня павутина запозичила у природної не тільки ризомну структуру, а й певні властивості. Так, павук здатен переплести ниті павутини в товсте та міцне волокно, що зберігає натяг при стисненні / розтягуванні ниток. Нитки Всесвітньої павутини з вузлами у вигляді вебсерверів завжди перебувають у робочому стані, забезпечуючи швидкий виклик на запити. Всесвітня павутина безперерійно дає можливість ковзати по її поверхні у будь-якому напрямку. Вона постійно розгортається за рахунок удосконалення, змушуючи користувачів реагувати на зміни та підлаштовуватися під них.

Нескінченний рух найбільше підходить для опису діяльності у віртуальному просторі. Суб'єкти, включені в цифровий простір як ризомну структуру, є, по факту, цифровими номадами: перебуваючи у такому просторі, вони рухаються, безконтактно взаємодіють, переходячи від одного інтернет-ресурсу до іншого, від посилання до посилання. Так номади опиняються в черговому розриві або складці ризоморфної реальності, реальності вислизання, смисл якої – ковзання по поверхні, у просторі образів, що дає можливість створювати свою особистість наново. Такий процес у будь-який момент може бути припинений, розірваний, а суб'єкт легко може перейти на іншу лінію. Кочівник відчуває задоволення від непередбаченості свого шляху, заряджається

ігровими енергіями азарту та ризику. Ігровий потенціал закладений у саму структуру ризому, що складається «з рухливих напрямків», де «немає ні початку, ні кінця, але завжди – середина, з якої вона зростає та переливається через край [2, с. 42/21]. Ризома, отже, залишається цілісною конструкцією і має привабливу властивість триваючої нескінченності.

Унікальна ідентичність цифрового номада неможлива без уявлення про особисту свободу (у тому числі й інформаційну) та мобільність, вираженого бажання утворювати індивідуальний життєвий стиль, а також доступності гаджетів [31; 32]. На формування ідентичності цифрового номада впливає низка чинників, головними з яких є постійні подорожі, специфічне сполучення трудової та соціальної активності та постійне перезбирання власної цифрової інфраструктури.

Крім того, ідентичність цифрового номада обумовлена мінливістю та нестабільністю самого цифрового простору, що є, по суті, потоком ліній [33]. Подібно до такого потоку ліній проявляється й ідентичність цифрового номада, нагадуючи, скоріше, суміш ідентичностей, безперервний процес. Лінії реалізації ідентичності дозволяють побачити мінливість, безладність та нестабільність ідентичності, яка традиційно сприймається як дещо більш послідовне та стабільне [34; 35]. Лінії не можна відрізнити, вони сполучаються одна з одною. Разом вони утворюють конститутивні процеси, завдяки яким реалізується ідентичність цифрових кочівників.

Подорож є однією з головних ліній реалізації ідентичності цифрового номада. Це дещо більше, ніж просто переміщення від локації до локації. Це безперервний рух, що є проявом ідентичності [36]. Тілесний досвід цифрових кочівників дедалі відчутніше трансформує соціальну топологію. Зокрема, нинішнє покоління постійно перебуває в русі та не зв'язує себе з конкретним фізичним або географічним простором. Фізичний час загалом втрачає будь-яке значення, оскільки цифровим кочівникам звичні транзитні зони, де всі зв'язки є нестабільними, а час розтягується, перетворюючись на безперервне теперішнє.

Крім того, доступність виходу в інтернет дозволяє індивіду використовувати цифрові ресурси незалежно від територіальної або іншої приналежності. Мережі стають схожими на тимчасові автономні зони завдяки відкритості та горизонтальності структури. Доступ до мережі Інтернет ретериторизує простір сучасної людини: у цифровому просторі неономади стають активними користувачами цифрових тимчасових автономних зон, переміщаються незліченними вебсайтами та соціальними мережами, сприяючи тим самим розвитку нової цифрової культури, у якій тимчасові автономні зони утворені вебсайтами інформації, бізнесу та соціальної взаємодії.

Наведений опис соціальної топології, утвореної практиками та стилем життя цифрових кочівників, свідчить про формування нової генерації людей,

тілесність яких залежить саме від них самих, а не від національних, гендерних, вікових, фінансових або культурних відмінностей.

Ще одна лінія реалізації ідентичності зв'язана з розмиванням меж між трудовою та соціальною діяльністю цифрових кочівників [37]. Наприклад, *коворкінг*¹ (а ширше – *колівінг*) утворює простір, що водночас сполучає традиційний офіс та місце для спілкування, спорту, харчування, відпочинку тощо. Хоча номади цифрового простору мають схожі світоглядні настанови, вони віддають перевагу фрагментарній інтеграції та солідарності. Така ситуація може здатися суперечливою для реального світу, проте в умовах відсутності просторовості в мережі це дозволяє зберегти дистанцію між людьми.

Цифрова ідентичність сучасних номадів нагадує їхній простір – локалізований, проте необмежений. Цифрова культура пропонує кочівникам множинні набори ідентичностей, що дозволяє їм плавно переміщатись у локальних цифрових просторах, утворювати інтерактивні відношення. Кочівнику на його цифровій території надається право висловлювати свою думку без звинувачення у прийнятті поглядів, що суперечать суворим правилам держави. Віртуальна свобода, запропонована детериторизуючими цифровими зонами, приваблює всі категорії реальних суспільств². Нова електронна інфраструктура посилює значення цифрових медіа та трансформує не тільки процес відкриття знань, а й повторного відкриття невідомих аспектів людської особистості.

Сучасна цифрова сфера визначає ідентичність своїх членів через те, що вони пишуть та публікують у мережі. Популярні представники платформ стають коучами, які навчають усі групи людей наборам принципів та поведінкових настанов, властивим цим платформам. У такий спосіб соціальний простір самоорганізується через використання творчого підходу до навчання та передачі навичок та досвіду. Зміна настанови користувача зі споживання на виробництво творчого контенту, тип знань, поширюваних в інтернеті, стає вельми привабливою. Однак, як наслідок, сучасні покоління нехтують знаннями, цінностями та принципами, властивими їхнім культурним групам.

Інтернет як тимчасова автономна зона стає компенсаторним притулком для тих, хто не згоден із панівними в суспільстві соціально-політичними та соціальними нормами. Маючи величезний потенціал, цифрові медіа здатні ігнорувати усі визначальні чинники ідентичності (приналежність до соціаль-

¹ Від англ. – «спільна праця» – схема організації робочого процесу, за якої в одному робочому просторі здійснюються різні види діяльності.

² Слід, однак, зазначити, що останнім часом цифровий простір у віртуальному просторі утворив свого роду «цифрову владу», поширення та панування якої імітує реальну політичну владу [38]. Суворі правила цифрового простору змушують цифрових кочівників слідувати його стандартам та правилам, інакше вони будуть вигнані – заблоковані та, як наслідок, позбавлені своїх обраних платформ та вебсайтів для соціальної взаємодії.

ного класу, освіту, фах, мову, расу, релігію тощо), а також стимулюють нові парадигми цифрової культурної ідентичності¹.

Цифрова культурна ідентичність може позначати як невідповідний або маргінальний будь-який життєво важливий елемент у нормативних культурних парадигмах. Щоразу, коли такий елемент підкреслюється як невідповідний, відбуваються соціальні кризи на кшталт громадських рухів «*live matter*» або «*me too*». Цифрові відкриті форуми здатні кинути виклик наявним структурам влади та ієрархії. Відповідно, вони можуть легко трансформувати глибоко вкорінені культурні аспекти завдяки масовому характеру поширення та кількості опублікованої інформації. Іншими словами, феномени цифрової реальності на відкритих форумах можуть швидко впливати на маси у прийнятті догм або відмові від певних традицій. Крім того, у кожній новій спільноті неономад може легко змінити свою особистість й набути нової, відповідної цілям конкретного вебсайту або форуму.

Третьою лінією прояву ідентичності цифрових кочівників є постійні експерименти з персональною цифровою інфраструктурою [39], без яких неможливе підтримання кочового способу життя. Так, аби мати можливість працювати з будь-якої точки світу, без стабільного Wi-Fi-з'єднання, цифрові кочівники регулярно налаштовують та переналаштовують власні конфігурації мобільних технологій, хмарних застосунків та цифрових платформ. Як наслідок, гнучка технологічна інфраструктура кочового життя стає частиною ідентичності цифрового номада: комп'ютер, що просто був інструментом для праці, стає інструментом для життя. Отже, цифрові номади організують свій світ невід'ємно від цифрових процесів. Важливо підкреслити, що цифрове перевищення не зводиться до простого використання цифрових технологій (інструментів, інфраструктур, медіа); це настільки ж соціальний, наскільки й технологічний процес, складно переплетений із лініями подорожі та праці-життя.

Навіть стислий огляд ліній реалізації ідентичності цифрових номадів дозволяє стверджувати, що ідентичність реалізується у процесах. По суті, ідентичність цифрового номада – це процес, у ході якого цифрові номади беруть участь у діях, що складають їхню ідентичність. Причому саме процеси керують акторами, робочими місцями, технологіями, а не навпаки.

Звісно, лінії реалізації ідентичності є лише попередніми теоретичними конструктами, контекстуальними продуктами теоретизування, проте саме вони, на наш погляд, утворюють підґрунтя для подальшого філософського осмислення феномену цифрового номадизму. Так, концепт ліній може слугувати методологічним засобом при поглибленому вивченні процесів, через які

¹ Наприклад, застосунок TikTok розроблений як відкритий форум, що дає голос тим, у кого немає можливості виразити його в дійсності.

розгортаються різноманітні прояви цифрової ідентичності. У підсумку це дозволить системно схарактеризувати унікальний тип цифрового номада та в подальшій перспективі гармонізувати соціальні явища в умовах постійної мінливості та нестабільності.

Антиномічність буття в цифровому просторі

Цифрові культурні простори приваблюють своєю мобільністю, детериторизованою доступністю, відкритістю для кожного, хто хоче в будь-який момент увійти та створити цифрову ідентичність. Однак як природна, так і штучна павутина дають не лише користь, а й містять небезпеку.

Найпоширеніша функція павутини – захоплення здобичі. Користувач інтернету, перебуваючи в перманентному стані онлайн, стає здобиччю технічних пристроїв, несвідомо потрапляє в електронну залежність. Проте така залежність є непомітною завдяки гіперреальним можливостям, що дарують множини різноманітних відчуттів. Симулятивність стає привабливішою за дійсність та її доступні для огляду масштаби. Техносередовище надає номаду можливостей виходити за межі, долати будь-які кордони, нескінченно розширювати віртуальні світи. Віртуальність, поглинаючи кочівника, пропонує йому різноманітний спектр послуг – навчання, трудову діяльність, комунікацію, розваги тощо. При цьому власну механістичність, зв'язану з автоматизмом дій, кочівник не помічає. Натомість він відчуває задоволення від можливості бути іншим, бути машиною в машині.

Ковзаючи по гіпертекстах¹ та занурюючись у віртуальні симулякри, що створюють ілюзію захисту, кочівник відчужується від дійсності або навмисно відходить від неї, утворюючи, подібно до водяних павуків, віртуальні укриття у вигляді множини масок-аватарів. Проте робота з гіпертекстами може виснажувати кочівника своєю безглуздістю. Але сьогодні безглуздість з кількості переходить у якість, і ми маємо справу... з постзмістом, з упевненим і надзвичайно стрімким існуванням за межами смислу загалом. Пояснюється подібне за допомогою ризомної конструкції гіпертексту, у якому відсутня глибинна структура у вигляді стрижня або осі й неможливо встановити критерії оцінювання будь-чого, що розгортається не процесуально, а хаотично. У підсумку, вихід у віртуальність виявляється виходом у порожнечу, не обу-

¹ Гіпертекст також можна віднести до ризоматичної структурної організації. Він може бути представлений як нелінійна документація, що розгалужується і взаємозв'язується, дозволяючи читачеві досліджувати інформацію в послідовності, яку він обирає сам. Гіпертекст породжує нові навички його прочитання не в лінійній послідовності, а фрагментарно, інтерактивно, незавершено. Посилання, що трапляються в тексті, а також перемикання уваги на них змушують кочівника щоразу добудовувати конструкцію тексту, який поступово перетворюється на багатоярусну систему. Блукаючи ним і відкриваючи чергові сторінки, кочівник вільний у своєму виборі фрагментів, порядку читання інформації та її інтерпретації.

мовлену суспільством та природою. Я-реальність розчиняється в цифровій матриці, підкоряючись закладеним у ній алгоритмам та функціонує як машина.

Індивід, втрачаючи смисли та позбавляючись особистісних характеристик, перетворюється на агента інформаційно-комп'ютерних мереж, а його тіло – на засіб для збирання даних. Цифровий номад починає вимірюватись бітами, що свідчить про його інобуттєвість. Особистість перетворюється на людський чинник *Техносу*, що підкреслює владу техніки, яка підганяє людину під свої зростаючі можливості. Цифрове середовище задає вектор розвитку, винаходить події та контролює їх, програмує не тільки віртуальні простори, а й самих цифрових номадів. У житті неономадів спостерігається своєрідна деградація в нове, де інновації, що постійно виникають, заперечують незакріплені в бутті попередні, а відчужені техновідносини переважають над смислом.

Відсутність будь-якої міри в цифрових потоках скасовує цілеспрямований розвиток та основу смисложиттєвих пошуків, що оголює абсурдні моменти в бутті цифрового кочівника. Так, в умовах породженої ілюзії дефіциту людських потреб форсайт-технології постійно винаходять нові потреби, стимулюючи потребу в самих потребах. Штучно створені потреби здебільшого виснажують кочівника дурною некінченністю консюмеризму.

У житті кочівника формується й новий тип комунікації, акцентований на підгляданні без інтересу, копіюванні, фіксації побаченого та тиражуванні. Така обставина перетворює цифрового кочівника на учасника та глядача глобального театру [40]. Його стосунки в соціальному світі набувають театрального забарвлення: усе, що раніше переживалось безпосередньо, тепер відсторонене в уявленні [41]. Сьогодні в мережевому суспільстві відбувається безупинна вистава, де глядачі / номади спостерігають не сукупність образів, а суспільне відношення між людьми, опосередковане образами. Енергія сцени знищена театральністю життя самого кочівника та його бажанням спостерігати за Іншим, що, своєю чергою, породжує антитеатральний ефект порожньої театральної форми в порожній формі реальності [42].

Кочівник виставляє життя напоказ, часто перекручуючи приватне та публічне. Головною метою стає демонстрація таємниці, навіть якщо вона є вигаданою або навіть аморальною. Огидне, будучи сьогодні доволі привабливим, стає пусковим пристроєм для відображення або повторення. Саме театралізація «Я» у Всесвітній павутині, а також слідування прикладу інших стає не стільки точкою особистісних шукань, скільки відчуження від власного «Я». Візуалізація власного життя за допомогою фото, селфі, відеороликів більше не відіграє роль архіву пам'яті, це здебільшого знімки відсут-

ності, а не присутності [42]. Інтернет-простір утворює ілюзію, зокрема, розкриття бажань, страхів, вад, що веде до байдужості та, як наслідок, до внутрішньої конфліктності «Я» в умовах нерозв'язаності життєвих ситуацій. Кочівник починає відчувати надмірну потребу в театралізації інформації, виплескуванні «Я» за власні межі. Його тіло перетворено на сцену, де відбувається безроздільне помноження тіла без образу. У підсумку, глобальний театр виявляється відчуженим варіантом комунікації, перенасиченим симулятивною та неосмисленою інформацією, тоді як енергія кочівника поглинається порожнечою [Там само]. Парадоксальність же ситуації полягає в тому, що, незважаючи на симуляції та відсутність смислу, сама павутина функціонує бездоганно.

Свобода в ризоматичному інтернет-просторі також є неоднозначною. В її проявах виявляється як позитивний, так і негативний потенціал, що різноспрямовано впливає на метафізичні прояви цифрового кочівника. Виступаючи як вища цінність життя, свобода сприяє самоствердженню кочівника, дарує йому можливість відходу від стереотипів і впровадження креативних алгоритмів. Водночас свобода виявляється джерелом розмивання соціальних, культурних та етичних бар'єрів, що робить кочівника безвідповідальним, недбалим, таким, що милується тільки собою і не визнає інших. Анонімність виявляється джерелом почуття безкарності, допомагаючи кочівникові вислизати від відповідальності за свої вчинки в цифровому світі.

Крім того, свобода в ризоматичній структурі децентрує цифрового кочівника. Він втрачає особистісне ядро, стаючи розгубленим серед величезного вибору, пропонованого в мережі. В алгоритмах свого мислення та дій кочівник поступово стає ризоморфним. Відсутність центрального принципу («генетичної осі», «центрального кореня») кидає його з одного простору в інший, з однієї лінії на іншу. У його бутті зустрічається і переплітається різнорідне, що нерідко не має початку і кінця. Життя кочівника стає хаотичним: він переміщається різноспрямовано, втрачаючи мету і смисли. Постійно перебуваючи у фрагментованому просторі та працюючи з уривками інформації, кочівник починає дробити себе, розчленовуючи на окремі, самостійні складники, які, своєю чергою, підлягають подальшому дробленню, подальшій «дивідуації» [43].

Свобода у цифрового / електронного кочівника виявляється ілюзорною, тому що його вибір виявляється не особистим, а програмовано-нав'язаним. Інтернет і його гіпертексти непомітно формують у кочівника його потреби і бажання. Сьогодні ціннісні орієнтири дедалі менше залежать від традиційних знань і дедалі більше – від змісту медійних повідомлень. У підсумку свобода обертається для кочівника полоном, де відсутні екзистенціальні опори, втра-

чається орієнтація в часі, просторі, ситуаціях і власному житті, тривожність стає супутником, який дедалі більше зростає, приводячи його в глухий кут і до кризових станів.

Зазначене вище дозволяє стверджувати: з одного боку, Всесвітня павутина відкриває особистості простір для реалізації можливостей, а з іншого – приховує підвищену небезпеку, пов'язану з залежністю, відчуженням, обманом та безкарністю в поведінці. Підпадаючи під вплив техніки, кочівник загублюється у світобудові, сприймаючи штучне за природне, симулякри за оригінал, чужу думку за власну. Тим не менш симулятивна видимість ризоматичної павутини виявляється привабливішою за реальність, успішно заміщає її та маніпулює користувачами.

Висновки. Цифровий кочівник як реальний суб'єкт сучасного суспільства має власну метафізику та особливу ідентичність. Постійний легкий доступ до мережі дозволяє номаду бути мобільним, задовольняти професійні та життєві потреби. Номад рухається в цифрових культурних просторах, що за своєю природою є випадковими, відкритими, утвореними множиною дотичних фрагментів. У таких просторів немає точок відліку – це відкрита динамічна система, що сполучає розмаїття об'єктивного та суб'єктивного, нашарування суперечливості, перманентний транзит, фактори невизначеності та самоускладнення.

Технореалії кардинально змінюють ставлення номада до навколишнього світу, себе та інших людей. Ризомне поле кочування наповнене подіями, відкритими для найрізноманітніших інтерпретацій, що перетворює буття номада на реальність, що вислизає. Простір буття цифрового кочівника виявляється антиномічним, що призводить до становлення розриву та кризи за рахунок множинної ідентичності та фрагментації реального життя на кшталт віртуального простору.

Попри зростання кількості цифрових номадів, вони не утворюють стійкої соціальної групи, що має єдині характеристики, цілі та цінності. Цифрові кочівники можуть водночас належати одразу до декількох соціальних (мережевих) груп або не долучатись до жодної, що утворює доволі різнорідний, мозаїчний вид мережевого суспільства.

Зазначене вище дозволяє дійти висновку про активний розвиток нової рухливої цифрової ідентичності, сформованої через переважний віртуальний світ майже справжньої та остаточної дійсності, тоді як фактична культурна ідентичність, що народжується та розвивається в реальному житті, перебуває на шляху до того, аби вважатися підрядною. З огляду на зазначене вище дослідникам слід продовжувати виявляти та осмислювати нові форми цифрової ідентичності, зв'язуючи діяльність в інтернет-просторах з більш широкими соціокультурними та політичними контекстами.

REFERENCES

1. Bauman, Z. (2011). 44 Letters from the Liquid Modern World. Cambridge: Polity Press.
2. Deleuze, G., Guattari, F. (1987). A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia. London: University of Minnesota Press Minneapolis. URL: <https://files.libcom.org/files/A%20Thousand%20Plateaus.pdf>
3. McLuhan, M. (1964). Understanding Media: The Extensions of Man. New York: McGraw Hill.
4. Deleuze, G., Guattari, F. (1986). Nomadology: The War Machine. New York: Semiotext(e).
5. Bauman, Z. (1993). Postmodern Ethics. London: Routledge.
6. Braidotti, R. (1994). Nomadic subjects: Embodiment and sexual difference in contemporary feminist theory. New York: Columbia University Press.
7. Attali, J. (1991). Millennium: winners and losers in the coming world order. New York: Random House.
8. Makimoto, T., Manners, D. (1997). Digital Nomad. New York: Wiley New York.
9. Braidotti, R. (2011). Nomadic Theory. The portable Rosi Braidotti. New York: Columbia University Press.
10. Macgilchrist, F., Allert, H., Bruch, A. (2020). Students and society in the 2020s. Three future «histories» of education and technology. *Learning, Media and Technology*, 45 (1), 76–89. doi: <https://doi.org/10.1080/17439884.2019.1656235>
11. Demaj, E., Hasimja, A., Rahimi, A. (2021). Digital nomadism as a new flexible working approach: Making Tirana the next European hotspot for digital nomads. *The flexible workplace* (M. Orel, O. Dvouletý, V. Ratten Eds.). New York: Springer International Publishing, 231–257.
12. Hensellek, S., Puchala, N. (2021). The emergence of the digital nomad: A review and analysis of the opportunities and risks of digital nomadism. *The flexible workplace* (M. Orel, O. Dvouletý, V. Ratten Eds.). New York: Springer International Publishing, 195–214.
13. Orel, M. (2023) Wanderlust workforce: a journey into understanding digital nomadism, *World Leisure Journal*, Vol. 65, 2, 143–149. doi: 10.1080/16078055.2023.2210017.
14. Hannonen, O. (2020). In search of a digital nomad: Defining the phenomenon. *Information Technology & Tourism*, Vol. 22, 3, 335–353. doi: <https://doi.org/10.1007/s40558-020-00177-z>.
15. Nash, C., Jarrahi, M., Sutherland, W. (2021). Nomadic work and location independence: The role of space in shaping the work of digital nomads. *Human Behavior and Emerging Technologies*, Vol. 3, 2, 271–282. doi: <https://doi.org/10.1002/hbe2.234>
16. Castells, M. (2000) The Network Society: The Information Age: Economy, Society and Culture. Oxford: Blackwell.
17. Bard, A., Söderqvist, J. (2002). Netocracy: The New Power Elite and Life After Capitalism. New Jersey: Pearson FT Press.
18. Bauman, Z. (2000). Liquid Modernity. Cambridge: Polity Press. URL: <https://epdf.tips/liquid-modernity.html>

19. Urry, J. (2016). *Mobilities: New Perspectives on Transport and Society*. Oxford: Routledge.
20. Foucault, M. (1995). *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*. New York: Vintage Books.
21. Baudrillard, J. (1994). *Simulacra and Simulation*. Michigan: University of Michigan Press.
22. Danilyan O., Dzoban A., Kalinovsky Y. (2019). Man in informational society: from moral identification to moral identity. *National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts Herald*, 1, 108–113.
23. Danilyan O. G., Dzeban A. P., Kalinovsky Y. Y., Zhdanenko S. B., Kalnytskyi E. A. (2019). Problems of adaptation of a man to the conditions of information society. *Media, Culture and Public Relations*, Vol. 10, 30–41.
24. Deleuze, G., Guattari, F. (2009). *Anti-Oedipus: Capitalism and Schizophrenia*. London: Penguin Classics.
25. Bey, H. (2003). *T. A. Z.: The temporary autonomous zone, ontological anarchy, poetic terrorism*. New York: Autonomedia.
26. Bauman, Z. (2007). *Consuming Life*. Cambridge: Polity Press.
27. Foucault, M. (1986). Of other spaces. *Diacritics*, Vol. 16, 1, 22–27.
28. Deleuze, G. (1990). *The Logic of Sense*. New York: Columbia University Press.
29. Getman, A. P., Danilyan, O. G., Dzeban, A. P., Kalynovskyi, Yu. Yu. (2022). Modern ontology: reflection on the continuity of cyberspace and virtual reality. *Revista de Filosofía*, Vol. 39, 102, 78–94.
30. Castells, M. (2003). *The Internet Galaxy: Reflections on the Internet, Business, and Society*. Oxford: Oxford University Press.
31. Danilyan, O. G., Dzeban, A. P., Kalinovsky, Y. Y., Kalnytskyi, E. A., Zhdanenko, S. B. (2018). Personal information rights and freedoms within the modern society. *Informatologia*, Vol. 51 (1-2), 24–33.
32. Danilyan, O., Dzoban, O., Kalynovskyi, Y. (2023). Digital man as a product of the information society. *Cogito*, Vol. 15, 1, 142–158.
33. Ahuja, S, Nikolova, N, Clegg, S. (2020). *Identities, digital nomads, and liquid modernity*. Oxford: Oxford University Press.
34. Ashford, S. J., Caza, B. B., Reid, E. M. (2018). From surviving to thriving in the gig economy: A research agenda for individuals in the new world of work. *Research in Organizational Behavior*, Vol. 38, 23–41.
35. Danilyan, O., Dzeban, O., Kalynovskyi, Y. (2022). Social instability as a global trend of the modern world. *Cogito*, Vol. XIV, 3, 141–161.
36. D’Mello, M., Sahay, S. (2007). «I am kind of a nomad where I have to go places and places»... Understanding mobility, place and identity in global software work from India. *Information and Organization*, Vol. 17, issue 3, 162–192.
37. Cousins, K., Robey, D. (2015). Managing work-life boundaries with mobile technologies: An interpretive study of mobile work practices. *Information Technology and People*, Vol. 28, issue 1, 34–71.

38. Kovalenko, I., Meliakova, Y., Kalnytskyi, E. (2023). Victim as a media construct in the space of biopolitics. *The Bulletin of Yaroslav Mudryi National Law University. Series: Philosophy, philosophy of law, political science, sociology, Vol. 4, 59, 49–69* [in Ukrainian].
39. Jarrahi, M. H., Sawyer, S., Erickson, I. (2022). Digital assemblages, information infrastructures, and mobile knowledge work. *Journal of Information Technology, Vol. 37, issue 3, 230–249*.
40. McLuhan, M. (1962). *The Gutenberg Galaxy: The Making of Typographic Man*. Toronto: University of Toronto Press.
41. Debord, G. (1967). *La Société du Spectacle*. Paris: Buchet-Chastel [in French].
42. Baudrillard, J. (2008). *Fatal Strategies*. Los Angeles: Semiotext(e).
43. Bruno, F., Rodríguez, P. M. (2022). The Dividual: Digital Practices and Biotechnologies. *Theory, Culture & Society, Vol. 39, 3, 27–50*.

Kovalenko Inna, PhD, associate professor of Philosophy Department,
Yaroslav Mudryi National Law University Kharkiv, Ukraine

Meliakova Yuliia, PhD, associate professor of Philosophy Department,
Yaroslav Mudryi National Law University Kharkiv, Ukraine

Kalnytskyi Eduard, PhD, associate professor of Philosophy Department,
Yaroslav Mudryi National Law University Kharkiv, Ukraine

DIGITAL NOMADISM AS A NEW MODE OF IDENTITY: EXPERIENCE OF PHILOSOPHICAL UNDERSTANDING

The article is an attempt at a philosophical reflection of digital nomadism as a socio-cultural phenomenon. The conditions for the formation and specifics of digital identity are described taking into account the rhizomorphic nature of the network society. The presented lines of identity realization, reflecting the worldview guidelines of neo-nomads, emphasize the procedural and technologically dependent character of their existence. The existence space of electronic nomadism is shown to be antinomic, which is contradictory in the conditions of being surrounded by digital flows.

Keywords: digital nomadism, network society, rhizome, identity, digital space.

